

Богдан Стојановић*

Институт за међународну политику и привреду, Београд

СВЕОБУХВАТНИ (НЕ)СПОРАЗУМ: ИРАН КАО НОВА НУКЛЕАРНА СИЛА

Сажетак

У раду се анализира ирански нуклеарни програм, са посебним акцентом на период од 2005. до данас. Основна хипотеза која се доказује гласи: Иран је током 2022. године достигао латентне нуклеарне капацитете због чега се може говорити о новој нуклеарној сили у међународним односима. Теоријску основу рада чини реализам уз наглашавање одређених ефеката норми у међународним односима. Од научних метода примењивена је претежно анализа садржаја, у мањој мери биографска и компаративна метода. Циљ истраживања је један другачији увид у ирански нуклеарни програм. Осим доказивања основне хипотезе, рад има амбицију да анализира нуклеарни споразум са Ираном и презентује аргументе о немогућности његовог обнављања. У раду се објашњава неспособност било каквог међународног уговора да спречи или одложи иранску нуклеарну бомбу. Додатни циљ истраживања јесте анализа последица нуклеарног статуса Ирана уз доказивање тврдње да иранска бомба уноси дозу стабилности у однос са Израелом. Иран је постизањем латентних нуклеарних капацитета искључио америчко-израелска разматрања за спољну интервенцију попут оних у Ираку, Авганистану и Либији. У раду су отворена и питања за нека нова истраживања: да ли ће настати нови нуклеарни програми на Блиском истоку, да ли ће Иран водити агресивнију спољну политику, као и какав је ефекат нуклеарно наоружаног Ирана на глобалне односе.

Кључне речи: Иран, нуклеарни програм, нуклеарно оружје, пролиферација, нуклеарни споразум, нуклеарна сила, Блиски исток.

---

* Аутор је научни сарадник у Институту за међународну политику и привреду, Београд.
bogdan.stojanovic@diplomacy.bg.ac.rs

ХРОНОЛОГИЈА ИРАНСКЕ НУКЛЕАРНЕ АМБИЦИЈЕ

Пионирски подухвати иранске нуклеарне замисли сежу у педесете године 20. века, када су Сједињене Америчке Државе (САД) и Иран биле савезничке земље. Ирански шах Мохамед Реза Пахлави добио је америчку помоћ у склопу програма „Атоми за мир“ (Atoms for Peace), а сарадња је трајала све до исламске револуције 1979. године (The Nuclear Threat Initiative [NTI] 2020). САД су 1967. године истраживачком центру у Техерану обезбедиле мали истраживачки реактор на високо обогаћени уранијум, а већ 1974. године новооснована Организација за атомску енергију Ирана имала је задатак да до краја 20. века инсталира 23.000 мегавата цивилне нуклеарне енергије (Cirincione, Wolfstahl, and Rajkumar 2005, 298). У периоду после исламске револуције отпочиње процес антагонизовања са бившим америчким савезником, чиме је прекинута и сарадња у области нуклеарног програма. Додатни притисак на нуклеаризацију Ирана био је оличен у снажном ауторитету духовног вође и политичког лидера ајатолаха Хомеинија (*Ayatollah Khomeini*), који се начелно противио нуклеарној технологији (NTI 2020). Посебно је занимљива анализа односа ислама и програма стварања оружја способног да стави тачку на људску егзистенцију.

Према фатви ајатолаха Хомеинија оружје за масовно убијање било је забрањено, а чега се Иран експлицитно придржавао чак и током рата са Ираком, који с друге стране није презао од употребе хемијског наоружања (Porter 2014). Без обзира на успоравање након Исламске револуције, Иран је већ у том моменту поседовао респектабилна знања и капацитете за наставак започетог нуклеарног програма. Губици у рату са Ираком навели су Иран да крајем осамдесетих година 20. века усмери енергију и финансије на развој нових војних технологија. Почетком деведесетих година у фокусу се налазе програми снажења морнарице уз реактивирање нуклеарног програма. Иран је у том периоду потписао споразуме о сарадњи у нуклеарним питањима и обуци нуклеарног особља са Кином и Пакистаном, а нешто касније и уговор са Русијом о завршетку градње нуклеарне електране у Бушеру (Cirincione, Wolfstahl, and Rajkumar 2005, 303). Наредна етапа иранског нуклеарног програма после завршетка рата са Ираком, за разлику од почетних нуклеарних амбиција, у потпуности је ослоњена на не-америчку технологију, а предњачила је руска. Иран је са Русијом потписао билатерални споразум о нуклеарној сарадњи 1992. године, који је надограђен

поменути споразумом о нуклеарној електрани у Бушеру три године касније (Cirincione, Wolfstahl, and Rajkumar 2005, 303). Недостатак веродостојних информација о степену руске помоћи иранском нуклеарном програму, оставио је простор за бројне спекулације које су ишле до тога да је Русија обећала Ирану продају великог истраживачког реактора, постројења за производњу нуклеарног горива и центрифуга за обогаћивање уранијума (Smith and Dobbs 1995). Постоје и наводи да је амерички председник Бил Клинтон (*Bill Clinton*) извршио велики притисак на руског председника Бориса Јељцина (*Boris Yeltsin*) да одустане од помоћи иранском нуклеарном програму, што је овај званично учинио али су незванично руски физичари, инжењери и институти помогли Ирану у заокруживању нуклеарног горивног циклуса и конструкцији тешководног реактора у Араку (Samore 2005). Ове тврдње нису никада доказане, али је евидентно постојала руска помоћ Ирану у овладавању нуклеарном технологијом. Видљива и званична руска подршка иранском нуклеарном програму, оличена је у првој нуклеарној електрани на Блиском истоку. Нуклеарна електрана у Бушеру отворена је 2011. године, а свечаној церемонији пуштања у погон, присуствовао је и Сергеј Шматко (*Sergei Shmatko*), руски министар енергетике (Salehi 2011).

Иран је потписао и ратификовао Споразум о непролиферацији нуклеарног оружја 1970. године, али никада није потписао Додатни протокол који укључује сталне и ненајављене контроле инспектора Међународне агенције за атомску енергију (*International Atomic Energy Agency - IAEA*). Све до 2003. године Међународна агенција за атомску енергију није открила да Иран тајно развија војни нуклеарни програм. Иран је свој нуклеарни програм конципирао тако што истраживања у мирнодопској сфери нуклеарне енергије лако могу бити коришћена за производњу атомске бомбе. У октобру 2003. године Иран је у Техеранској декларацији обзнанио жељу да сарађује са Међународном агенцијом за атомску енергију и дозволи пуну инспекцију нуклеарних постројења (*International Atomic Energy Agency [IAEA] 2003*). Суочавајући се са претњом санкцијама Иран је пристао на закључење Париског споразума 2004. године са Француском, Немачком и Уједињеним Краљевством, најављујући престанак обогаћивања уранијума преко прага довољног за комерцијалну употребу (*IAEA 2004*).

Следећа фаза у иранском нуклеарном програму креће у августу 2005. године када је уместо умереног Хатамија (*Mohammad Khatami*) на место председника Ирана дошао Махмуд Ахмадинеџад

(*Mahmoud Ahmadinejad*). Он је јасно ставио до знања међународној јавности да неће поштовати Париски споразум наглашавајући „двоструке аршине” у међународним односима. Одбија понуду Европске уније да га она снабдева нуклеарним материјалима, као и бенефите на политичком, економском и војном плану (обавеза о међусобном ненападању). Долазак новог председника означио је и почетак конверзије уранијума у Исфahanу. Техеран је напустио добровољну имплементацију Додатног протокола и наставио обогаћивање уранијума у Натанцу, чиме је имао заокружени нуклеарни циклус од копања руде, конверзије до обогаћивања. Почиње ера најенергичнијих нуклеарних активности у Ирану још од педесетих година 20. века, али истовремено се појачавају међународни притисци уз више серија санкција од 2006. до 2015. године. Како напредује ирански нуклеарни програм, тако снаже и активности САД и Израела које по сваку цену желе спречити Иран да постане нуклеарна сила. Притисци нису само економски, већ се може говорити о хибридном врстама ратовања против Ирана, укључујући убиства и мистериозне нестанке иранских научника, субверзије и сајбер нападе најсофистициранијим компјутерским вирусима попут „Стакснета” (*Stuxnet*) који је уништио преко 20% иранских центрифуга.

Иран се нашао у неповољној позицији међународне изолације од стране најмоћнијих држава света, а наследник бунтовног Ахмадинежада био је дипломатији склонији Хасан Рохани (*Hassan Rouhani*) који је у замену за укидање санкција прекинуо свој нуклеарни програм и потписао споразум у јулу 2015. године (Joint Comprehensive Plan of Action [JCPOA] 2015). Споразум је предвиђао демонтажу нуклеарних инсталација у вези са производњом фисионог материјала и других компоненти значајних за производњу атомског оружја. Вођен безбедносном калкулацијом Иран је одлучио да се одрекне нуклеарног оружја у замену за реинтеграцију у међународне финансијске системе, али је опстанак споразума угрозило америчко напуштање 2018. године (Стојановић 2021, 282). Несигуран статус и недостатак америчких гаранција, натерали су Иран да се врати на нуклеарни пут и убрза свој програм до граница приче о новој нуклеарној сили. Више рунди преговора који се воде у Бечу још увек нису уродили плодом, а време није савезник држава које теже да очувају *status quo* нуклеарног клуба.

Без строгих подела, у зависности од степена ангажованости и утицаја спољних сила на ирански нуклеарни програм, можемо регистровати пет фаза развоја. Прво, нуклеарни програм Ирана

уз помоћ САД од педесетих година до Исламске револуције 1979. године. Друга фаза стагнације нуклеарног програма и размишљање о његовом гашењу од Исламске револуције до краја рата са Ираком. Трећа фаза обнављања нуклеарних аспирација од краја осамдесетих година до 2005. године и доласка Махмуда Ахмадинеада на место председника. Четврта фаза најенергичнијег нуклеарног програма и више пакета међународних санкција од 2005. године до потписивања међународног споразума са пет држава сталних чланица Савета безбедности УН (САД, Русија, Кина, Уједињено Краљевство и Француска) и Немачком 2015. године (такозвани споразум 5+1). Пета фаза траје и данас, а укључује кратак дах и брзи крах међународног споразума након америчког напуштања 2018. године и повратак на пут снажног обогаћивања уранијума неопходног за развој нуклеарног наоружања. Недостатак информација и превише спекулација чине тешким прогнозирање статуса нуклеарног програма Ирана. Аналитичка релевантност рада лежи у истраживању четврте и пете фазе иранског нуклеарног програма тј. од 2005. год. и доласка иранског председника Махмуда Ахмадинеада на власт до потписивања међународног споразума 2015. године и од споразума до његовог краха уз истовремене нуклеарне активности које трају и данас. Не знамо колико је Иран далеко од производње нуклеарног наоружања, али на основу доступних података, познатих активности и информација из јавних извора, оправдано можемо поставити питање „да ли је Иран нуклеарна сила“ и ако јесте да ли су њени капацитети латентни или манифестни. За одговоре на ова питања потребно је детаљније анализирати последње две фазе иранског нуклеарног програма.

ЗАШТО ИРАН ТЕЖИ НУКЛЕАРНОМ ОРУЖЈУ?

Много страница је написано о мотивима држава да стекну нуклеарно наоружање. Скот Саган (*Scott Sagan*) је сложеност фактора нуклеарне пролиферације сажео у три главне групе: безбедносни разлози, унутрашња политика и нормативни фактори (Sagan 1996/97). Перципирана безбедносна претња може бити покретач нуклеарног програма угрожене државе. У том контексту битна је искључиво субјективна претња тј. поимање безбедносног окружења од стране политичког врха државе. Безбедан сам колико мислим да сам безбедан. Безбедносна претња виђена очима лидера као суштинска и реална, може повести државу на стварање прворазредног дефанзивног средства. Нуклеарно оружје је

вероватно најеклатантнији показатељ „тврде“ моћи у међународним односима (Пророковић 2018, 107). Унутрашњи политички разлози такође могу утицати на одлуку државе да крене на нуклеарни пут. Аспирације у политичком и бирократском надметању, као и стечени интереси војно-индустријског комплекса или научно-технолошких елита, могу узроковати одлуку да се отпочне нуклеарни програм. Субнационалне структуре и интереси не смеју бити занемарени у анализи фактора нуклеарне мотивације. Треће, нормативни фактори инкорпорирају покретаче пролиферације попут статуса, угледа, престижа и вредности. Држава може тежити аквизицији нуклеарне бомбе ради постизања међународног статуса велике силе. Улазак у „нуклеарни клуб“ који данас чини само девет држава света јесте одређена врста престижа, али на другој страни истовремено постоје снажни нормативни ефекти табуизације и дискредитације нехуманог оружја. Уколико је нуклеаризација државе вођена већински жељом за престижом, мотиви ће бити скривени и неће се јавно презентовати, за разлику од безбедносне претње која и јавно може служити као оправдање. Може се закључити да је на неки начин „легитимније“ тежити нуклеарној бомби уколико заиста постоји безбедносна претња јер екстензивно тумачење међународног права оправдава такве активности кроз право на самоодбрану. Норме међународног права не забрањују експлицитно нуклеарно оружје у међународној политици иако је јасно да оно неселективно убија цивиле без могућности да се ефекти употребе ограниче на војне циљеве. Парадоксална ситуација лежи у чињеници да међународно право не забрањује употребу нуклеарног оружја као средства ратовања, али истовремено забрањује његово ширење на већи број држава (Стојановић 2021, 254-255). Иако постоје хипотетички сценарији употребе нуклеарног оружја као средства ратовања, првенствена његова сврха лежи управо у његовој неупотреби тј. као оруђу за одвраћање непријатеља. Додатна хипокризија постојања нуклеарног наоружања јесте што је оно појединим државама правно дозвољено (сталним чланицама Савета безбедности УН), док се другима забрањује (256-257). Због својих деструктивних капацитета нуклеарно оружје одржава војну равнотежу између слабије и јаче државе. Државе способне да остваре ту равнотежу унутрашњим балансирањем кроз самостални развој нуклеарног оружја, бирају ту опцију наспрам слабијих држава које се одлучују за улазак у војне савезе. Први избор држави даје могућност самосталног нуклеарног одвраћања, док су друге земље осуђене на тзв. „проширено одвраћање“ кроз војни савез. Практична

функционалност нуклеарног одвраћања уопште је упитна, али се са великом сигурношћу може рећи да држава која поседује ефикасно нуклеарно оружје неће бити нападнута од стране друге државе (Стојановић 2013).

Дубља анализа иранског нуклеарног програма захтева објашњење фактора мотивације те државе да постане нуклеарна сила. Срж одговора лежи у позицији Ирана и конфронтацији са САД након Исламске револуције 1979. године. Страх Ирана да би евентуално могао постати мета војне интервенције, појачан је након америчке инвазије на Авганистан 2001. и на Ирак 2003. године. Без обзира што је формално покренуо нуклеарни програм још педесетих година 20. века, у време када није постојала угрожавајућа спољна безбедносна претња, Иран се нуклеаризује првенствено из безбедносних разлога. Иран јесте покренуо одређене нуклеарне активности уз подршку тадашњег америчког савезника још 50-их година 20. века, али је на том нивоу програм био рудиментаран и далеко од практичног развијања нуклеарног оружја. У том периоду, вероватно је постојала мешавина нормативних фактора престижа и безбедносних калкулација у јеку Хладног рата и америчко-совјетске напетости. Тада у савезништву са САД, безбедносна претња од стране Совјетског Савеза није била занемарујућа, посебно узевши у обзир совјетску склоност ка спољним интервенцијама у Европи и Азији у то време. Истраживање иранских мотивација за развој нуклеарног оружја мора укључити неколико нивоа анализе. Сваки аналитички ниво може понудити целокупну слику процеса нуклеаризације у Ирану, и то: домаћи политички интереси, престиж и национална безбедност. Ирански нуклеарни програм био је инициран у време шаха Мохамеда Резе Пахлавија у склопу жеље за укупном технолошком модернизацијом државе. Након што је Иран потписао Споразум о непролиферацији нуклеарног наоружања 1970. године, дошла је снажна подршка САД за развој иранског цивилног нуклеарног програма. Исламска револуција 1979. године збацила је са власти америчког савезника шаха Пахлавија, а врховни лидер ајатолах Хомеини зауставио је даљу нуклеаризацију Ирана. Оружје армагедона није било у сагласности са ајатолаховим поимањем ислама и све до краја његовог живота нуклеарни програм Ирана је стагнирао. Заповедник у Иранској револуционарној гарди и један од најближих сарадника ајатолаха Хомеинија, Мохсен Рафигдост (*Mohsen Rafighdoust*), обзнанио је да је након употребе хемијског оружја од стране Ирака осамдесетих година у два наврата молио Хомеинија да узврате истом мером, на шта му је ајатолах одговорио

да „оружје за масовно убијање“ није у складу са исламским учењем (Porter 2014).

Након снажног заокрета и свргавања про-америчког режима 1979. године, јасна и недвосмислена претња долазила је из Вашингтона. Снага те претње по виталне националне интересе Ирана, нарочито је дошла до изражаја након краха Совјетског Савеза, у време највеће моћи САД и тзв. „униполарног момента“ (Krauthamer 1990/91). САД још од „Картерове доктрине“ сматрају Персијски залив својим спољнополитичким приоритетом, па су формирале војне блазе у Уједињеним Арапским Емиратима, Бахреину, Саудијској Арабији и у Индијском океану (база Дијега Гарсија). Израел има континуитет у доживљају Ирана као „егзистенцијалне претње“ по сопствени опстанак. Реторика иранских ајатолаха како „Израел више неће постојати“ појачава непријатељски осећај у Израелу (Dearden 2016). Израелске подморнице класе „Делфин“ способне да понесу бојеве главе и испоруче их на Иран у сваком моменту, патролирају Црвеним морем (The Jerusalem Post 2022). Гледајући разне полигоне за испробавање америчког наоружања у Авганистану, Ираку, касније у Либији, уз перманентне претње из Израела, Иран је на неки начин „осуђен“ у тражењу уточишта кроз оружје одвраћања. Иран је могао истовремено да прати разарање Ирака и Либије, држава без дефанзивних нуклеарних капацитета и задржавање на оштрој реторици без жеље за интервенисањем у нуклеарно-наоружаној Северној Кореји. Пут је био прилично јасан, а то је севернокорејски сценарио развоја сопственог нуклеарног оружја.

ИРАНСКА СТРАТЕГИЈА „НУКЛЕАРНОГ ВРДАЊА“ И ЗАПАДНИ ОДГОВОР

Најенергичнији напредак у нуклеарном програму доноси тада нови председник Ирана, Махмуд Ахмадинеџад, који од 2005. године па до краја свог мандата уз мање или веће периоде стагнације, ефективно ради на томе да Иран постане нуклеарна сила. За разлику од свог претходника, умеренијег Катамија који је обећавао престанак активности обогаћивања уранијума, откривених 2002. године, и у ту сврху разговарао са тадашњом ЕУ тројком (Француска, Немачка и Уједињено Краљевство), Ахмадинеџад одмах по доласку на место председника обнавља конверзију уранијума у Исфahanу. Према споразуму из Париза који је потписао Катами, Иран је прихватио да одустане од обогаћивања уранијума, а заузврат би га ЕУ

снабдевала нуклеарним горивом у цивилне сврхе и гарантовала пакт о ненападању на војном плану (Institute for Science and International Security [ISIS] 2022). Ахмадинеџад је јасно ставио до знања да неће поштовати овај споразум чиме Иран постаје главна претња глобалној безбедности, посматрано из угла земаља око „америчке осовине“. У фебруару 2006. године, Иран је добровољно напустио имплементацију Додатног протокола Споразума о неширењу нуклеарног наоружања и наставио обогаћивање уранијума у Натанцу. Као одговор на иранско обогаћивање уранијума, Савет безбедности УН је једногласно усвојио резолуцију 1696 којом захтева суспензију даљих нуклеарних активности, блокира трансфер нуклеарне и ракетне технологије Ирану и замрзава средства у иностранству за лица и организације повезане са нуклеарним програмом (UNSC, S/RES/1696). Ахмадинеџад на ово одговара да се неће повинovati „језику силе и претњи“ и уместо одустајања Иран покреће производњу тешке воде у Араку (BBC 2006). Игнорисање међународног притиска суочава Иран са новим серијама санкција, Резолуцијом Савета безбедности УН 1737 у децембру 2006. године, потом и Резолуцијама 1747 из марта 2007. и 1929 из јуна 2010. године (UNSC, S/RES/1737; UNSC, S/RES/1747; UNSC, S/RES/1929).

Први детаљни извештај Међународне агенције за атомску енергију о напретку иранског војног нуклеарног програма усвојен је у новембру 2011. године (IAEA 2011). Према извештају пројекат развоја нуклеарне бомбе кодног имена „Амад“ отпочео је касних деведесетих година, са посебним замахом између 2002. и 2003. године (IAEA 2011). Према наводима IAEA, Иран је предузимао бројне активности у циљу развоја ефикасне нуклеарне експлозивне направе, служећи се изговорима о развоју искључиво цивилне технологије, тајно тестирао компоненте нуклеарне бомбе, а спојивши се са мрежом Абдула Кадира Кана, одметнутог пакистанског научника, покушао да се домогне готове нуклеарне експертисе (IAEA 2011). Са експертисом Абдула Кана и тајну помоћ Северне Кореје, Иран је развио импресивну шему избегавања наметнутих увозно-извозних контрола нуклеарне технологије. Иран је наводе IAEA и њеног тадашњег директора Јукија Амана (*Yukiya Amano*), одбацио као неосноване и спекулативне, ојачавши статус проказане и изоловане државе у међународним односима.

Иран у ери Ахмадинеџада је прототип државе која се служи стратегијом „нуклеарног врдања“ (*nuclear hedging*). Ариел Левит (*Ariel Levite*) ову стратегију види као стагнацију нуклеарног програма у пракси, уз фактички остатак на путу развоја нуклеарне

бомбе тј. перманентно одржавање нуклеарне опције ради остваривања одређене користи (Levite 2002/03, 62). Схватање стратегије нуклеарног врдања у овом раду дефинишемо шире, као форму константног претварања и лажног представљања нуклеарних активности као мирнодопских док се латентно развија нуклеарно наоружање (Стојановић 2021, 79). Разлика између Левитовог и нашег схватања „врдања“ је у томе што Левит ту стратегију види искључиво у контексту одређених бенефита, без стварне жеље да се направи нуклеарна бомба. Према том становишту, Иран би „врдао“ како би остварио неке повољности и имао „јаче карте у рукама“ на међународном плану. Међутим, то није случај с обзиром да је Иран управо због стварних намера да развије нуклеарно оружје потпао под притисак великих сила и серију међународних санкција. Шире схватање нуклеарног врдања као раскорака између декларисаних (цивилни нуклеарни програм) и латентних (нуклеарна бомба) циљева, боље објашњава деловање Ахамдинецада и његовог пронуклеарног естаблишмента. У ери софистициране технологије нуклеарне форензике, сателита, мерења сеизмичких покрета, зрачења и других инструмената којима се утврђују нуклеарне активности неке државе, спровести стратегију „врдања“ није једноставан задатак. То се види и у случају Ирана јер колико год скривао своје нуклеарне активности дубоко у планине или тестирао компоненте под параваном цивилних истраживања, такав мега пројекат не може проћи неопажено обавештајној заједници САД или Израела, посебно заинтересованих за степен напретка иранског нуклеарног програма. Веза између цивилне и војне нуклеарне технологије постоји али је општа заблуда да је баријера за прелазак са цивилног на војни програм недовољно јака и лако премостива. Суштинска разлика јесте у степену обогаћивања уранијума. У енергетици највећи број нуклеарних реактора користи ниско обогаћени уранијум, који у укупној уранијумској маси има између 3 и 5% уранијумског изотопа У-235. Да бисте направили материјал нуклеарне бомбе, неопходно је створити високо обогаћени уранијум у коме количина изотопа У-235 прелази 85% укупне масе. Процес обогаћивања уранијума на високе проценте захтева потпуно другачију технологију, од оне која се користи за цивилне реакторе. Осим што је комплекснији и захтева већу технолошку софистицираност, потребна су и посебна постројења искључиво у ту намену која захтевају много ресурса, енергије и времена. Проблематика иранског нуклеарног програма, лежи управо у процесу обогаћивања уранијума, који је у једном моменту прешао границу која је довољна за цивилну употребу

технологије што је упалило „црвени аларм“ на Западу. Званичници *IAEA* су још 2010. године у свом извештају потврдили да је Иран успео да обогати уранијум до нивоа од 19.8% (*IAEA* 2010).

Запад је схватио да Иран неће бити заустављен притисцима и санкцијама па се одлучује на радикалније кораке. У својој књизи „Одбројавање до нултог дана“ (*Countdown to Zero Day*), врхунски новинар Ким Зетер (*Kim Zetter*) детаљно описује прво дигитално оружје способно да направи штету у рангу мегатонске бомбе (*Zetter* 2015). Најсофистициранији компјутерски саморепликативни вирус „Стакнет“, користећи се улазом преко дигиталних потписа, уништио је више од 20% иранских центрифуга за обогаћивање уранијума и успорио ирански нуклеарни програм за неколико година. Поставља се питање да ли одговорност за најпотентнији вирус у историји човечанства лежи на Израелу, Сједињеним Америчким Државама или у њиховој комбинацији (*Nakashima and Warrick* 2012). Сасвим је сигурно у питању организован државни напад на ирански нуклеарни програм, а не инвентивност и ентузијазам недржавне хакерске групе. Осим вируса, Иран је претрпео бројна политичка убиства научника значајних за нуклеарни програм. У периоду 2007-2012. године, у класичној форми организоване ликвидације убијено је пет иранских научника док је један рањен (*Mehdi* 2020). У свом говору у Генералној скупштини УН, тадашњи израелски премијер Бењамин Нетанахју (*Benjamin Netanyahu*) повлачи „црвену линију“ за израелски напад на Иран (*UN news* 2012). Нетанахју је говорио о року од годину дана у ком би Иран могао постати нуклеарна сила, те се мора реаговати „пре него што Иран дође до тачке омасовљења довољно обогаћеног уранијума за нуклеарну бомбу... сваким даном, та тачка је све ближе“ (*UN news* 2012). Константне су агитације западне политичке и научно-стручне јавности да се Иран нападне. Текстови попут „Време је да се Иран нападне“ познатог политиколога Метју Кронига (*Matthew Kroenig*) заговарају напад и добијају огромну медијску пажњу (*Kroenig* 2012). Међутим, у непријатељском окружењу уз међународне притиске, санкције, сајбер нападе и убистава организваних од стране америчких и израелских обавештајних служби, Иран је снажно наставио свој нуклеарни програм током читаве ере председниковања Махмуда Ахмадинејада.

СПОРАЗУМ, АМЕРИЧКО НАПУШТАЊЕ И ЕРА НЕСИГУРНОСТИ

У августу 2013. године Ахмадинежада је наследио далеко умеренији Хасан Рохани, који је одлучио да преговара са западним силама у циљу ослобађања страног притиска. Рохани је као бивши шеф преговарачког тима Ирана у периоду 2003-2005. године када је *IAEA* обзнанила обнављање иранске нуклеарне амбиције и као бивши генерални секретар Покрета несврстаних, имао велико дипломатско искуство. Круна његове помирљиве политике је потписивање споразума са пет сталних чланица савета безбедности (САД, Русија, Кина, Уједињено Краљевство и Француска), Немачком и Европском унијом, познат као Заједнички свеобухватни акциони план (ЈСРОА 2015). Споразум је имао за циљ да одложи датум иранског достизања статуса нуклеарне силе (*nuclear breakout*) са неколико месеци на бар више од једне године. У језгру идеје о продужавању времена инкорпорирана је стратегија брзе интервенције на Иран чиме би се предупредила финална фаза развоја нуклеарне бомбе. Уколико је потребно време финализације само неколико месеци, никаква спољна интервенција, ма колико ефикасна била, не би успела да спречи Иран у освајању технологије нуклеарног оружја. Споразум је предвиђао смањење броја центрифуга у Натанцу са 19.000 на 5.060 до 2025. године и коришћење искључиво застарелих центрифуга ИР-1 типа (ЈСРОА 2015). Постројење за обогаћивање уранијума у Фордову, према споразуму, потребно је претворити у истраживачки центар, а плутонијумско постројење у Араку забетонирати и спречити даљи рад на производњи плутонијума (ЈСРОА 2015). Позадина оваквих захтева западних сила, лежи у ограничавању технолошких потенцијала Ирана сводећи га само на потенцијалну уранијумску бомбу чију производњу је лакше пратити. Такође, број потенцијалних мета у некој евентуалној војној интервенцији, смањио би се на једну, и то постројење у Натанцу. Иран се споразумом обавезао да ће количину од 10.000 кг високо обогаћеног уранијума свести на скромних 300 кг, а обогаћивање уранијума је ограничено на 3.67% што је проценат довољан само за комерцијалне и истраживачке реакторе (ЈСРОА 2015). На све ово, Иран је пристао да инспектори *IAEA* контролишу сва постројења релевантна за нуклеарни програм, да инсталирају надзорне камере и прате читав процес од копања руде урана преко њене прераде до коришћења у реакторима (ЈСРОА 2015). Уз све мањкавости, попут орочавања у неким сегментима на 10, у неким на 15 година и не

помињања иранског програма балистичких ракета, споразум из 2015. године био је релативно добро решење за остваривање краткорочних циљева Запада, а то је пролонгирање иранске аквизиције нуклеарне бомбе.

Иран би заузврат добио одмрзавање средстава у иностранству и укидање режима санкција што би се позитивно одразило на економију која је била у незавидном положају. Директор Међународне агенције за атомску енергију је у јануару 2016. године издао званично саопштење да Иран испуњава све своје преузете обавезе чиме се отвара пут ублажавању санкција (IAEA 2016). Уз спровођење обавеза преузетих из споразума, Иран не би био у могућности да тајно направи нуклеарно оружје, бар не у кратком року. Упркос потврди међународних тела да Иран испуњава обавезе из споразума, САД су у мају 2018. године унилатерално напустиле споразум и поново наметнуле најоштрије санкције Ирану (Arms Control Association [ACA] 2022a). Трампов аргумент за америчко напуштање споразума била је „суштинска дефектност“ споразума, мањкавост одредби о роковима имплементације и необухваћеност програма балистичких ракета, али без навођења конкретних доказа о иранском непоштовању преузетих обавеза (ACA 2022a). Јасно је да иранско понашање није узрок напуштања споразума од стране САД, већ покушај новоизабраног америчког председника Доналда Трампа (*Donald Trump*) да направи спољнополитички отклон од Обамина администрације. Очигледно Трампово неповерење у мултилатералне аранжмане чак и у економским стварима, а камоли у решавању безбедносних питања, довело је до краха Заједничког свеобухватног акционог плана (Стојановић 2012). Лидери Француске, Немачке и Уједињеног Краљевства изнели су жаљење због америчког напуштања и истакли подршку споразуму, док је руски министар спољних послова био оштрији осуђујући америчку једнострану акцију која подрива поверење у Међународну агенцију за атомску енергију као гаранту споразума (Cooke and Charlton 2018; Reuters 2018). У априлу 2019. године САД су означиле Иранску револуционарну гарду за терористичку организацију (ACA 2022b). Већ у мају 2019. године Техеран је одговорио кршењем појединих одредби споразума о лимитирању нуклеарних активности јер остале потписнице нису успеле да гарантују договорено укидање санкција. Реторика иранског руководства била је у маниру очувања споразума и вид притиска на САД, а ситно кршење одредби, више је имало за циљ да упозори западне силе шта ће се десити ако споразум у потпуности пропадне. Нова ера америчко-израелског притиска на

Иран се наставила уз ескалацију до готово отвореног рата. Евидентно неслагање САД и осталих потписница уговора по питању иранског нуклеарног програма, довело је до размимоилажења и захлађења односа између САД и њених европских савезника, који нису потпали под притисак лобирања да и оне формално напусте споразум. На самиту о Блиском истоку у Варшави, потпредседник САД, Мајк Пенс (*Mike Pence*), експлицитно је позвао своје „европске партнере да напусте споразум са Ираном“ (Malloy 2019). Израел и САД су званично претиле интервенцијом у циљу заустављања комплетирања иранске нуклеарне бомбе, а војна акција почетком 2020. године у којој је убијен омиљени ирански генерал Касем Сулејмани (*Qasem Soleimani*), довела је сукоб до кулминације (Doucet 2020). Агенат на генерала Сулејманија била је „кап у препуној чаши“ јер се до тог момента Иран без обзира на све у највећој мери придржавао обавеза из споразума. Три дана након убиства генерала Сулејманија, Иран је званично објавио да се више неће придржавати одредби споразума о лимитирању обогаћивања уранијума, а чак је запретио и потпуним напуштањем општеприхваћеног Споразума о неширењу нуклеарног наоружања (АСА 2022b).

Трампово напуштање споразума са Ираном несумњиво је дестабилизовало регион Блиског истока и убрзало иранске нуклеарне аспирације, које вероватно нису никада ишчезле. Споразум би дефинитивно продужио временски период у коме Иран не би имао статус нуклеарне силе, али мало је вероватно да би у последњој инстанци спречио достизање тог статуса у будућности. Крајем преломне 2020. године Иран усваја стратегију убрзавања нуклеарних активности и мере попут: неодложног обогаћивања уранијума до 20% и складиштење најмање 120 кг годишње, увећање продукције уранијума најмање за 500 кг месечно, суспендовање дозвола за комплетан мониторинг нуклеарних постројења, увођење новијих технологија центрифуга за брже обогаћивање уранијума и увећање производње сирове руде урана (АСА 2022a). Стога се може закључити да од 2020. године споразум стоји искључиво као „мртво“ слово на папиру, а да Иран има у потпуности одрешене руке за све нуклеарне активности, које су под притиском спољне америчко-израелске интервенције постале чак интензивније него у ери Ахмадинежада. Почетком 2021. године нова америчка администрација предвођена Џозефом Бајденом (*Joseph Biden*), најавила је могућност америчког повратка у споразум, с тим да су околности потпуно другачије него у моменту потписивања. Пропаст споразума највероватније је главни узрок политичког

пораза умереног Хасана Роханија на председничким изборима у августу 2021. године, када власт преузима конзервативни Ибрахим Раиси (*Ebrahim Raisi*). Рохани је политички платио покушај указивања поверења страним силама, што иранско јавно мњење није опростило. Логика америчких санкција према Ирану је по својој природи погрешна јер се води перцепцијом раста унутрашњих притисака на режим због тешке економске ситуације. Ипак, десило се нешто потпуно супротно, да унутрашњи притисак доведе тврдокорнијег и ратоборнијег Реисија на власт. Осим што је умерењака заменио далеко екстремнији лидер, вишегодишњи период односа топло-хладно, уз политичка убиства, претње и полу-функционални аранжман у коме је Иран могао да напредује ка нуклеарном оружју, учинио је преговоре знатно тежим. Споразум из 2015. у овом моменту вероватно не би био довољан да спречи Иран у брзом достизању нуклеарног оружја. Нова геополитичка ситуација ношена ратним разарањима у Украјини и снажне санкције Русији, која је била једна од гараната спровођења споразума са Ираном, такође отежава иранску денуклеаризацију. Иранске „карте у рукама“ постале су јаче са тектонским променама узроковане украјинском кризом јер би иранска нафта добро дошла тржишту зависном од руских енергената. Иранци су у новозапочетим преговорима (од 2021. до данас више рунди) у Бечу одлучили да не разговарају директно са Американцима и да испоставе услове без чега нема новог споразума. Минимални услови без којих Иран не би разматрао повратак у споразум односе се на делистовање Иранске револуционарне гарде са листе терористичких организација, незадирање у ирански балистички програм и одмрзавање средстава у иностраним банкама. С друге стране, Бајдену није лако да испуни наведене услове због јаког отпора „код куће“. У мају 2022. године 62 америчка сенатора, од чега чак 16 демократа, усвојило је необавезујућу резолуцију да се Иранска револуционарна гарда не делистује са списка терористичких организација, као и да се не улази у нови аранжман са Ираном без дотицања питања балистичког програма (Rod 2022). То значи да би нови споразум морао да укључи и низ „дестабилишућих активности“ Ирана, балистички програм, везе са Хезболахом и др (Rod 2022). У новембру су избори за амерички Конгрес (такозвани *mid-term*) и политички је исплативије бити „јастреб“ у односу према иранском нуклеарном програму. Велико је питање да ли постоји политичка воља у САД да се обнови споразум са Ираном, а Бајден би у том случају требало да потпише нешто што не би спречило Иран да постане нуклеарна сила. На

супротној страни, Иран се једном „опекао“ и ништа му не гарантује да сутра нека нова америчка администрација не би опет напустила споразум. Ера несигурности у односу Ирана и потписница споразума и даље траје, а најизвесније ће се наставити у догледној будућности. Чини се да више не постоји ефикасни међународни механизам који би могао спречити улазак Ирана у „нуклеарни клуб“. Релевантна дискусија за научно-стручну јавност више није како приволети Иран да се денуклеаризује, већ да ли је Иран развио латентне или оперативне нуклеарне капацитете.

ЛАТЕНТНА ИЛИ МАНИФЕСТНА НУКЛЕАРНА СИЛА?

Споразум о неширењу нуклеарног наоружања препознаје само пет нуклеарних сила: САД, Русију, Уједињено Краљевство, Француску и Кину (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [NPT] 1968). У моменту усвајања споразума као основе непролиферационог међународног режима, само пет држава поседовало је нуклеарно оружје у свом војном арсеналу. Данас их је укупно девет, уз поменутих пет још четири државе су *де фацто* нуклеарне силе: Израел, Индија, Пакистан и Северна Кореја. Можемо рећи да су поменуте државе манифестне нуклеарне силе са оперативним капацитетима да испоруче нуклеарну бомбу до мете. Латентни нуклеарни капацитети значили би способност неке државе да у најкраћем року има „испоручиву“ нуклеарну бомбу. Латентна нуклеарна сила поседује довољну количину физионог материјала као најважнијег елемента нуклеарног оружја, али је питање недеља, евентуално месеци, када ће тај материјал упаковати у метал експлозивне направе. Да би нека држава суштински била нуклеарна сила, није потребно признање других, па чак ни ње саме с обзиром на „нуклеарни табу“ у међународним односима. Израел никада званично није признао свој нуклеарни статус иако је то општепозната и прихваћена чињеница. Најтежи корак у изградњи нуклеарног оружја јесте производња довољне количине физионог материјала неопходног квалитета, а само паковање материјала у бомбу више је ствар инжењерске инвентивности. Што се Ирана тиче, већ неко време експерти не постављају питање „да ли“, већ „када“ ће Иран постати нуклеарна сила. Америчке обавештајне агенције су 2007. године у свом извештају процениле да ће Иран постати нуклеарна сила до 2015. године (Treverton 2013). „Иран ће технички бити способан за производњу довољне количине високо-

обогашеног уранијума у временском распону 2010-2015. године. Све агенције препознају могућност да ће Иран овај капацитет постићи најкасније 2015. године” (Treverton 2013, 25).

Амерички министар одбране Леон Панета (*Leon Panetta*), у свом интервјуу на ЦБС у децембру 2011. године, рекао је да ће Иран имати нуклеарно оружје за годину дана, ако не и раније (Reuters 2011). Исте године Меир Даган (*Meir Dagan*), тадашњи шеф израелске обавештајне службе „Мосад” (*Mossad*), истакао је да Иран има одређених потешкоћа и да неће добити бомбу пре 2015. године (Williams 2011). Јавне изјаве америчких и израелских званичника о датуму иранске нуклеарне бомбе, требало би узети са резервом јер свакако имају за циљ пропагандни ефекат, али истовремено посматрајући њихове снажне напоре у субверзивној делатности, делује да је нуклеарни Иран сасвим изван сценарија. Врста скривеног рата који у континуитету воде САД и Израел против Ирана вероватно је одложила ирански улазак у „нуклеарни клуб” за неколико година. Поменути компјутерски вирус „Стакснет”, убиства водећих иранских нуклеарних научника, санкције, као и потписивање споразума 2015. године којег се Иран беспоговорно придржавао најмање четири године, одложили су датум уласка Ирана у клуб поседника нуклеарног оружја. Узимајући у обзир ове „изгубљене године”, простом математиком долазимо до тога да је 2022. година она у којој ће Иран дефинитивно постићи капацитет латентне нуклеарне силе. То значи да ће Иран до краја 2022. године поседовати довољну количину фисионог материјала да направи макар једну нуклеарну бомбу, те са правом можемо говорити о десетој чланици престижног „нуклеарног клуба”.

Високи званичници САД су у децембру 2021. године изашли са проценом да ће Иран са маргином грешке од пар недеља произвести довољно високообогашеног уранијума за једну нуклеарну бомбу у првој половини 2022. године (АСА 2022б). Специјални амерички изасланик за Иран, Роб Мали (*Robert Malley*), у исто време је изашао са још краћим временским периодом до иранске нуклеарне бомбе, говорећи о само неколико недеља (АСА 2022б). Амерички државни секретар је у јануару 2022. године рекао да је „хитно потребно обнављање споразума са Ираном јер је заиста питање недеља“ (АСА 2022б). Док се ређају различите процене, слажући се да би Иран могао постати нуклеарна сила током 2022. године, ирански нуклеарни програм ради пуном паром, о чему говоре и званични извештаји Међународне агенције за атомску енергију. Док трају преговори у Бечу за обнављање споразума, *IAEA* у марту

2022. године објављује детаљни извештај, и то само на основу доступних података, да је Иран увећао залихе обогаћеног уранијума на 3.197 кг, од чега је 33 кг обогаћено до 60%, а 182 кг до нивоа од 20% (Schultheis 2022). Ове количине и проценти могу бити само већи, с обзиром на мањак информација о иранским складиштима и активностима у различитим нуклеарним постројењима.

Када су 2006. године на телевизији *NBC* питали сенатора Џона Мекејна (*John McCain*) шта ће се десити уколико Иран добије нуклеарну бомбу, он је рекао: „Мислим да ћемо имати Армагедон“ (*NBC News* 2006). Западна прича о смаку света у случају да Иран постане нуклеарна сила, нема много утемељења, ни теоријског ни емпиријског, с обзиром да није прва, а вероватно ни последња држава која ће то оружје стећи. Иран је највероватније постао латентна нуклеарна сила у тишини без много помпе док букти рат у Украјини. Иранска нуклеарна бомба ће ипак имати снажне ефекте на регионалне и глобалне међународне односе.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Регион Блиског истока после иранске нуклеарне бомбе дефинитивно неће бити исти у политичком и безбедносном контексту. Можемо идентификовати три могуће последице у будућем периоду у овом делу света. Прво, биће разбијен израелски нуклеарни монопол на Блиском истоку, што се чак може позитивно одразити на стабилност у региону. Подсетимо се ере „дугог мира“ током периода Хладног рата када су две суперсиле избегавале директну конфронтацију због узајамног осигураног уништења (Петровић и Стојановић 2012, 140-141). Вероватно би се десио сличан сценарио на микро нивоу Блиског истока јер се Израел не би усудио на војну интервенцију против нуклеарно наоружаног Ирана. Делује да су последње кредибилне претње Израела превентивним ударом на Иран, нестале још 2015. године када је потписан нуклеарни споразум. Сада евентуални брзи удар не би гарантовао нетакнутост Израела и не би ефикасно могао да обезглави Иран, чије су војне базе и сегменти нуклеарног програма размештени дубоко по огромном пространству. Израел више нема простора од годину и више времена до иранске нуклеарне бомбе. То време је истекло! Друго, Иран ће водити агресивнију спољну политику и покушати да буде хегемон исламског света у региону. Ово може довести до више тензија и сукоба нижег интензитета, а радикалнији развој ситуације јесте да Иран поведе конвенционални рат против

ненуклеарне државе, свестан да у магацину има нуклеарну бомбу. Треће, надовезујући се на иранску агресивнију политику, државе попут Саудијске Арабије, Турске или Египта могле би тежити развоју сопствене нуклеарне бомбе. Сценарио регионалне трке у нуклеарном наоружању делује реално, познајући слабости система проширеног одвраћања и тежње држава да се ослоне на сопствене капацитете. Реалистичка матрица да државе нису никада сигурне у намере других води хипотези да би још неке земље региона покушале да се домогну нуклеарног оружја. Овакав став је ипак само делимично оправдан јер теорија о нуклеарном домино ефекту емпиријски није потврђена на глобалном нивоу. Пролиферација није нужно рађала пролиферацију, мада је ера биполарне стабилности поседовала два центра моћи који су били способни да утичу на друге актере у њиховом политичком одлучивању. Норме које табуизирају оружје армагедона, али и претње интервенцијом држава (попут САД) новим нуклеарним амбицијама, могу успортии нуклеарну пролиферацију. Теза о нуклеарном домино ефекту била је популарна на самом почетку нуклеарне ере, али падом „гвоздене завесе” опет добија на значају. Проширено одвраћање у мање предвидивој и несигурној ери мултиполарности, додатно губи на кредибилитету (Пророковић 2018). За константно ратом погођени регион Блиског истока, ова теза би могла имати релевантност. Чињеница је да је савезнички нуклеарни кишобран слабији у мултиполарној ери међународних односа, него што је био случај током хладноратовске поделе на два војно-политичка блока. Тешко је замислити Турску или Саудијску Арабију у данашњим околностима које слепо верују у америчко нуклеарно одвраћање. Свака од три евентуалне последица иранске нуклеарне бомбе, чини део посебног научног истраживања. Нуклеарни Иран може спречити „армагедон” на Блиском истоку и без обзира на могућ сценарио нуклеарног домино ефекта, увести дозу стабилности у напете односе између држава региона. Из до сада реченог, можемо извести неколико основних закључака које се тичу иранског нуклеарног програма. Без обзира на тешкоће материјалног доказивања било каквих чињеница у спреси са тајним нуклеарним пројектима, потврдили смо основну хипотезу рада према којој је Иран стекао статус латентне нуклеарне силе. Доказе за овакву тврдњу нашли смо у комбиновању познатих чињеница из званичних извештаја (пре свега Међународне агенције за атомску енергију) са познатим компонентама нуклеарног оружја, узевши у обзир потребно време да се дође до неопходног нивоа и количине обогаћеног уранијума. Уз премису да је Иран сигурно наставио

нуклеарни програм, за шта постоје документовани докази, званичне стратегије и изјаве иранских званичника, калкулацијом познатих активности и потребног времена, лако долазимо до закључка да је у првој половини 2022. године Иран постао латентна нуклеарна сила. Изјаве стручњака и државника, као и конкluentне радње лидера западних сила, пре свега САД, јасно указују да је Иран прешао нуклеарну црвену линију исцртавану још 2012. године.

Други закључак јесте дефанзивна природа иранског нуклеарног програма. Амбиција Ирана да направи нуклеарно оружје, претежно је узрокована страхом од спољне интервенције. Прворазредно дефанзивно средство способно да одврати непријатеља од напада, добро је дошло Ирану који је деценијама таргетиран од стране западних сила као „разбојничка“ држава. Нуклеарно оружје ће Ирану дозволити вођење агресивније спољне политике, али ће на нивоу Блиског истока вероватно допринети стратешкој стабилности разбијањем израелског нуклеарног монопола. Поменули смо могућу регионалну трку у наоружању и евентуалне покушаје Саудијске Арабије, Египта и Турске да се домогну сопствене нуклеарне бомбе.

Трећи закључак односи се на глобалне односе у контексту иранске нуклеарне бомбе. Иран ће вероватно и даље трпети проказаност у међународним односима, али само од стране западних сила, док ће Русија, Кина, Индија и највећи део остатка Азије, наставити економску сарадњу са Ираном и прећутно га признати као нову нуклеарну силу. Можемо искључити неку спољну интервенцију на Иран, дириговану из Вашингтона или Израела, посебно у околностима украјинске кризе и глобалне помаме за енергентима. Запад ће све мање бити „гадљив“ на иранску нафту и временом ће се негативан однос свести искључиво на реторику, слично као што је било са Северном Корејом. На крају, Иран ће као респектабилна регионална сила наставити улагање у војно наоружање, посебно у системе преноса нуклеарних бомби до мете. Овде је посебно важан програм балистичких ракета, од кога Иран никада неће одустати и који ће се наставити без већих проблема и опструкција. Покушаји спречавања нису уродили плодом код много „опаснијег“ (из угла западних сила) пројекта нуклеарног оружја, па можемо очекивати бројна тестирања нових типова балистичких ракета. Са сигурношћу можемо закључити да нуклеарни Иран неће довести до „смака света“ како је предвиђао Џон Мекејн, већ можда управо супротно – спречити га!

РЕФЕРЕНЦЕ

- Петровић, Драган и Богдан Стојановић. 2012. *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*. Београд: Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње.
- Пророковић, Душан. 2018. „Развој нуклеарних потенцијала у постхладноратовском поретку као инструмент тврде моћи у међународним односима.“ у *Употреба силе у међународним односима*, ур. Жаклина Новичић, 91-121. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Пророковић, Душан. 2018. *Ера мултиполарности*. Београд: Службени гласник.
- Стојановић, Богдан. 2013. „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања.“ *Национални интерес*. Година X, 17 (2): 141-172.
- Стојановић, Богдан. 2019. „Транспацифичко партнерство у контексту ривалитета САД и Кине.“ у: *Интеграциони процеси у Евроазији*, Душан Пророковић и Ана Јовић-Лазич (урс), 65-85. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Стојановић, Богдан. 2021. *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Arms Control Association [ACA]. 2022a. „The Joint Comprehensive Plan of Action at a Glance“, March 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/JCPOA-at-a-glance>.
- Arms Control Association [ACA]. 2022b. „Timeline of Nuclear Diplomacy with Iran“, June 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>.
- BBC. 2006. „Iran defiant on nuclear deadline“, 1 August 2006, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/5236010.stm>.
- Cirincione, Joseph, Jon Wolfsthal and Miriam Rajkumar. 2005. *Deadly Arsenals: Nuclear, Biological and Chemical Threats*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Cooke, Lorne and Angela Charlton. 2018. „World powers regret US pullout from Iran nuclear deal.“ *AP news*. <https://apnews.com/article/c33a7379b5e3474dbbe14ece72875a35>.
- Dearden, Lizzie. 2016. „Iran’s Supreme Leader says Israel ‘will not exist in 25 years’.“ *The Independent*. [205](https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israel-not-exist-</p></div><div data-bbox=)

- 25-years-iran-ayatollah-khamenei-threat-iran-benjamin-netanyahu-israel-tiger-not-rabbit-a7476341.html.
- Doucet, Lyse. 2020. „Qasem Soleimani: US kills top Iranian general in Baghdad air strike.“ *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50979463>.
- Institute for Science and International Security [ISIS], „Iran’s Nuclear Program“, 3 June 2022, <https://isis-online.org/country-pages/iran>.
- International Atomic Energy Agency [IAEA], „IAEA Director General’s Statement on Iran“, 16 January 2016, <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-general%E2%80%99s-statement-iran>.
- International Atomic Energy Agency [IAEA], „Iran Provides Nuclear Declaration to the IAEA“, 23 October 2003, <https://www.iaea.org/newscenter/mediaadvisories/iran-provides-nuclear-declaration-iaea-23-october-2003>.
- International Atomic Energy Agency [IAEA], *INFCIRC/637* „Communication dated 26 November 2004 reviewed from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004“, 26 November 2004.
- International Atomic Energy Agency [IAEA], Report by the Director General, „Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran“, 8 November 2011.
- International Atomic Energy Agency [IAEA], Report by the Director General, „Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran“, 18 February 2010.
- Jedinia, Mehdi. 2020. „History of Assassinations of Iran’s Top Nuclear Scientists.“ *VOA*. <https://www.voanews.com/a/extremism-watch-history-assassinations-irans-top-nuclear-scientists/6199135.html>.
- Joint Comprehensive Plan of Action [JCPOA], Vienna, 14 July 2015.
- Krauthammer, Charles. 1990/91. „The Unipolar Moment.“ *Foreign Affairs*. 70 (1): 23-33.
- Kroenig, Matthew. 2012. „Time to Attack Iran: Why a Strike Is the

- Least Bad Option.“ *Foreign Affairs*. 91 (1): 76-86.
- Levite, Ariel E. 2002/03. „Never Say Never Again: Nuclear Reversal Revisited.“ *International Security*. 27 (3): 59-88.
- Malloy, Allie. 2019. „Pence calls on European allies to withdraw from Iran deal as Merkel defends decision.“ *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/02/16/politics/mike-pence-munich-european-allies/index.html>.
- Nakashima, Ellen and Joby Warrick. 2012. „Stuxnet was work of U.S. and Israeli experts, officials say.“ *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/stuxnet-was-work-of-us-and-israeli-experts-officials-say/2012/06/01/gJQAlnEy6U_story.html.
- NBC News*. 2006. „Meet the Press“, transcript for April 2, <http://www.nbcnews.com/id/12067487/print/1/displaymode/1098/>.
- Porter, Gareth. 2014. „When the Ayatollah Said No to Nukes.“ *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2014/10/16/when-the-ayatollah-said-no-to-nukes/>.
- Reuters*. 2011. „Timeline on Iran bomb narrows, but barely“, 20 December 2011, <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-panetta/timeline-on-iran-bomb-narrows-but-barely-idUSTRE7BJ28L20111220>.
- Reuters*. 2018. „Russian Foreign Ministry Says Disappointed by Trump’s Iran Decision“, 8 May 2018, <https://www.reuters.com/article/uk-iran-nuclear-russia-idUKKBN1I933R>.
- Rod, Marc. 2022. „62 senators, including 16 Democrats, vote to oppose nuclear-only Iran deal.“ *Jewish Insider*. <https://jewishinsider.com/2022/05/62-senators-including-16-democrats-vote-to-oppose-nuclear-only-iran-deal/>.
- Sagan, Scott. 1996/97. „Why do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb.“ *International Security* 21 (3): 54-86.
- Salehi, Ali Akbar. 2011. „Iran’s first nuclear power plant to get official launch.“ *CNN*. https://archive.ph/20130215193254/http://articles.cnn.com/2011-09-12/world/iran.nuclear_1_bushehr-plant-nuclear-power-plant-ali-akbar-salehi.
- Samore, Gary (ed.). 2005. *Iran’s Strategic Weapons Programmes: A Net Assessment*. London: The International Institute for Strategic Studies.
- Schultheis, Emily. 2022. „UN atomic watchdog: Iran further raising nuclear stockpile.“ *AP news*. <https://apnews.com/>

- article/business-middle-east-iran-united-nations-vienna-a8026cfd9a1ab727593a73327b0dbb5e.
- Smith, R. Jeffrey and Michael Dobbs. 1995. „Russia Promised to Sell Centrifuge Plant to Iran; Bomb Grade Uranium Could be Made There.“ *The Washington Post*. 29 April 1995.
- The Jerusalem Post*. 2022. „Israel sends submarine, warships to Red Sea in signal to Iran.“ 2 June 2022, <https://www.jpost.com/israel-news/article-708417>.
- The Nuclear Threat Initiative [NTI], „Iran Nuclear Overview“, fact sheet, 25 Jun 2020, <https://www.nti.org/analysis/articles/iran-nuclear/>.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [NPT], United Nations, 1 July 1968, UNTS 729, I-10485.
- Treverton, Gregory F. 2013. „The 2007 National Intelligence Estimate on Iran’s Nuclear Intentions and Capabilities.“ RAND Corporation, Center for the Study of Intelligence, May 2013.
- UN news*. 2012. „At UN General Debate, Israeli leader calls for ‘red line’ for action on Iran’s nuclear plans.“ 27 September 2012, <https://news.un.org/en/story/2012/09/421552>.
- United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1696 (2006), Resolution 1696 (2006), adopted on 31 July 2006.
- United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1737 (2006), Resolution 1737 (2006), adopted on 23 December 2006.
- United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1747 (2007), Resolution 1747 (2007), adopted on 24 March 2007.
- United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1929 (2010), Resolution 1929 (2010), adopted on 9 June 2010.
- Williams, Dan. 2011. „Israel: No Iran bomb before 2015.“ *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-israel-idUSTRE70612X20110107>.
- Zetter, Kim. 2015. *Countdown to Zero Day: Stuxnet and the Launch of the World’s First Digital Weapon*. New York: Crown.

Bogdan Stojanović*Institute of International Politics and Economics, Belgrade***COMPREHENSIVE (DIS)AGREEMENT: IRAN AS A
NEW NUCLEAR POWER****Resume**

This paper analyzes the Iranian nuclear program, with special emphasis on the period from 2005 to the present. The basic hypothesis to be proved is: Iran reached latent nuclear capacity during the 2022 for which we can speak about new nuclear power in international relations. The theoretical basis of the work is realism, with addition of certain effects of norms in international relations. As a scientific method mainly was applied content analysis but also to a lesser extent biographical and comparative methods. The goal of the research is a different insight into the Iranian nuclear weapon program. Apart from proving the basic hypothesis, article has the ambition to analyse nuclear agreement with Iran and present arguments about the impossibility of renewing it. The paper explains the inability of any international treaty to prevent or delay an Iranian nuclear bomb. An additional goal of the research is to analyze the consequences of Iran's nuclear status while proving the claim that Iranian bomb brings a dose of stability to the relationship with Israel. By achieving latent nuclear capabilities, Iran has ruled out US-Israeli considerations for military intervention such as those in Iraq, Afghanistan and Libya. The paper also opens questions for some new scientific projects: whether new nuclear programs will emerge in the Middle East, whether Iran will lead a more aggressive foreign policy, as well as what is the effect of nuclear-armed Iran on global scale.

Keywords: Iran, nuclear program, nuclear weapons, proliferation, nuclear agreement, nuclear power, Middle East.

---

* Овај рад је примљен 10. јуна 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. јула 2022. године.